

УДК 94:338.48 (477.44)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.11>

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАРКОВІ ПАМ'ЯТКИ В СИСТЕМІ ЕКСКУРСІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ВІННИЧЧИНИ

Бутенко Вікторія,

аспірантка

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

У статті досліджуються історико-культурні паркові пам'ятки в системі екскурсійно-туристичної діяльності на прикладі сучасної Вінниччини. Актуалізуються питання щодо посилення значення історико-культурної спадщини на прикладі парків – пам'яток садово-паркового мистецтва в сучасних культурно-розбудовчих процесах України, вивчення історії пам'яток, їх використання в екскурсійній діяльності. Розкриваються наукові підходи до ключових понять: «історико-культурна пам'ятка», «парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва», «екскурсійно-туристична діяльність», «історична місія», які осмислені в контексті стратегічних перспектив Вінниччини, наголошується на винятковій ролі історичного контексту в екскурсійно-туристичній діяльності. На основі досліджень українських учених, міждисциплінарного підходу до предмета дослідження осмислюється визначальна місія історичних постатей, подій, пам'яток архітектури у формуванні сучасного функціонала екскурсійно-туристичної послуги. Визначаються наукові підходи до розуміння історико-культурної пам'ятки як джерела інформації, наголошується питання професійного природоохоронного менеджменту, що посилює значення історичної події в екскурсійно-туристичній послугі. У статті на фактологічному матеріалі розкриті сучасні екскурсійно-туристичні практики, основою яких є історична подія, постать, пам'ятка архітектури. Розкрито і доведено історичне значення впливу родини Потоцьких на екскурсійно-туристичну діяльність у місті Немирові, меценатської діяльності Надії Філаретівни фон Мекк у місті Браїлові, історико-пізнавального феномену козацького руху на Поділлі, що також є об'єктом історичного туризму.

Ключові слова: історико-культурна пам'ятка, парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва, екскурсійно-туристична діяльність, історична місія.

Butenko Victoria. Historical and cultural park monuments in the system of excursion and tourist activity of modern Vinnitsa region

The article examines the historical and cultural park attraction in the system of excursion and tourist activities on the example of the modern Vinnytsia region. The issues of strengthening the significance of historical and cultural heritage are actualized on the example of parks-monuments of gardening art in modern cultural and building processes of Ukraine, the study of the history of monuments, their use in excursion activities. The article reveals scientific approaches to key concept “historical and cultural monument”, “park-monument of garden and park art”, “excursion and tourist activities”, “historical mission”, which are comprehended in the context of the strategic prospects of the Vinnytsia region, the exceptional context is noted in excursion and tourist activities. Based on the research of Ukrainian scientists, an interdisciplinary approach to the subject of research, the defining mission of historical figures, events, and monuments of architecture in the formation of the modern functional of excursion and tourist services is comprehended. The author defines scientific approaches to understanding the historical and cultural monument as a source of information, focuses on the issues of professional environmental management, which in turn enhances the significance of the historical event in the excursion and tourist service. In the article, based on factual material, modern excursion and tourist practices are revealed, the basis of which is a historical event, a figure, an architectural monument. The historical significance of the activities of the Potocki family for excursion and tourist activities in the city of Nemyriv, the Caves, the patronage of Nadezhda Filaretivna Von Meck in the city of Brailiv, the historical and educational phenomenon of the Cossack movement in Podillya, which is also an object of historical tourism has been revealed and proved.

Key words: historical and cultural monument, park-monument of landscape gardening art, excursion and tourist activities, historical mission.

Сьогодні актуалізує питання щодо посилення ролі та значення історико-культурної спадщини в сучасних культурно-розбудовчих процесах України. Стратегічний розвиток міст і областей України визначається активним використанням історико-культурного ресурсу для посилення туристичного потенціалу. Культурний розвиток територій актуалізував питання вивчення історико-культурного потенціалу пам'яток, які є унікальними і привабливими для туристів. У такому контексті посилюються роль і значення історичного контексту екскурсійно-туристичної діяльності, яка є одним з основних видів пізнавальної, комунікативної, культурно-дозвілєвої, а іноді рекреаційної й оздоровчої діяльності.

Особливе місце у використанні й популяризації об'єктів історико-культурної спадщини належить паркам – пам'яткам садово-паркового мистецтва. Кожен парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва

є унікальним культурним осередком і визначається своєю історією, яка в разі професійного екскурсійного супроводу може стати цікавою, освітньо-пізнавальною туристичною послугою.

Останні роки українські науковці, практики досить активно вивчають потенціал історико-культурних пам'яток, що дозволяє трансформувати екскурсійно-туристичну послугу для підвищення її споживчої цінності та якості. Варто наголосити, що такі дослідження характеризуються міждисциплінарним підходом, що посилює роль і значення історико-культурної паркової пам'ятки, її екскурсійно-туристичного ресурсу в популяризації знань про історію України, українську культуру, культурну спадщину міст та областей України.

Мета статті полягає у вивченні історико-культурного ресурсу парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, розуміння і перспективне використання їхнього екскурсійно-туристичного потенціалу на сучасному етапі культурної розбудови Вінницької області.

Для логічного розкриття представленої теми ми акцентуємо увагу на таких ключових поняттях дослідження, як: «історико-культурна пам'ятка», «парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва», «екскурсійно-туристична діяльність», «історична місія». Варто наголосити, що для розкриття теми ми звертаємося до досліджень, які є суттєвими для перспективності їхнього розвитку на Вінниччині.

Так, учена М. Рябенка аналізує туристичні ресурси й основні аспекти розвитку екскурсійної справи на території Поділля та наголошує на важливості й перспективності розвитку туристичної справи у Вінницькій області, дослідниця акцентує увагу на її історико-культурному потенціалі. Учена наголошує, що «становлення внутрішнього і в'їзного туризму має перспективи стати важливим чинником соціального-економічного розвитку області. Основним завданням є формування сучасної конкурентоспроможної туристичної індустрії області, спроможної задовольнити потреби іноземних та вітчизняних громадян у туристично-рекреаційних послугах» [10, с. 11].

Історико-культурні пам'ятки є активно досліджуваним об'єктом українських науковців, розглядаються вони з різних функціональних поглядів.

Так, В. Гринь осмислює перспективи залучення історико-культурної спадщини Вінницької області в екскурсійну діяльність і досить слушно зазначає, що пам'ятка є головним джерелом інформації для туристів. «Коли ж пам'ятка позбавлена властивості саморозкриття, основним джерелом інформації про неї є посередники, тому пам'ятка виступає як допоміжна ілюстрація до їх розповіді» [3, с. 195].

О. Гончаров, Ю. Роїк досліджують перспективи використання історико-культурних пам'яток регіонів України в туристичній галузі (на прикладі культурної спадщини міста Немирова Вінницької області), наголошують на неналежному професійному природоохоронному менеджменті. Досить слушною є така теза: «Історико-культурна спадщина ефективно охороняється лише в тому разі, коли набуває цінності в очах суспільства. Пам'ятка повинна розкривати свою неповторність, викликати естетичні переживання. Залучення до сфери туризму значно покращує ці можливості пам'ятки» [2, с. 67].

Варто наголосити, що найбільшим історико-культурним потенціалом наділені парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, які в Україні оголошені як найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва. Статус і завдання парків – пам'яток садово-паркового мистецтва полягають у їхній охоронній функції та використанні в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних і оздоровчих цілях [9].

Отже, історико-культурна пам'ятка є одним із важливих матеріальних експонатів, що дозволяє під час екскурсійного заходу зануритися відвідувачу в реальну історичну подію. У такому контексті постає питання креативності, цікавості та пізнавальності екскурсії та професіоналізму екскурсовода.

У процесі проведення аналізу функціонала історико-культурних паркових пам'яток, а саме їхнього екскурсійно-туристичного потенціалу, варто згадати про симбіоз таких понять, як «екскурсійне» та «туристичне». Саме тому науковці розглядають їх у взаємозалежному розумінні. Так, екскурсійно-туристична діяльність активно досліджується представниками педагогічної науки, які визначають її значення в сучасному педагогічному процесі, наголошують водночас на її виховному, пізнавальному потенціалі. Зокрема, Т. Дудка акцентує увагу на українознавчій складовій частині екскурсійно-туристичної діяльності, наголошує водночас на її історико-педагогічному феномені. Учена аргументовано визначає значення екскурсійно-туристичної діяльності як потужного і дієвого інструментарію під час вивчення певного історичного періоду [4].

Ключовим у представленому дослідженні є поняття «історична місія». Українська дослідниця О. Копієвська вбачає в історичній місії велике специфічне значення, де відповідальна роль належить історичним подіям і постатям. Учена зазначає, що саме завдяки історичним знанням про об'єкти і події минулого ми отримуємо відповіді, які дозволять вирішити проблеми сьогодення. «Як важлива складова частина розвитку будь-якої цивілізації, історико-культурна спадщина формує особливий національний менталітет, затверджує спадкоємність духовних, моральних, етичних та гуманістичних цінностей» [5, с. 66].

Як бачимо з вищезазначеного, учені одноставні у визначенні унікальної ролі і значення історико-культурної пам'ятки в сучасному розвитку екскурсійно-туристичного потенціалу, але, на наш погляд, приділено мало уваги дослідників саме історико-культурній парковій пам'ятці. Особливого значення набувають осмислення і винахід сучасних форм, методів, культурологічних, педагогічних, інноваційних технологій досліджуваної у статті діяльності, що посилює історичну, культурну, освітню, пізнавальну цінність та значення запропонованих відвідувачам екскурсійно-туристичної паркової послуги.

Для осмислення питання з погляду перспективності досліджуваної теми для розвитку локальних територіальних одиниць, зокрема Вінницької області, варто звернутися до найефективніших практик екскурсійно-туристичної діяльності, які є потужним ресурсом для популяризації історико-культурної спадщини для різноманітних соціально-вікових категорій відвідувачів парків – пам'яток садово-паркового мистецтва.

Історико-культурна Вінниччина визначається потужним ресурсом культових споруд XVI–XIX ст., які розташовані у Браїлові, Могилеві-Подільському, Мурованих Курилівцях, Немирові, Тульчині, Шаргороді. Кожне місто має потужний історико-культурний ресурс, визначається своєю історією та легендами. Варто наголосити, що історія розвитку зазначених міст є об'єктом дослідження українських учених.

Так, учена О. Лобко досліджує історію родинних архівів графа Потоцького на Поділлі та наголошує на значенні архівних матеріалів для історико-культурного потенціалу України, зокрема Вінниччини. Дослідниця визначає особливе значення архівів, особливо шлюбних документів, які зберігалися в Тульчині, Немирові, Печері, ретельне вивчення яких дозволяє визначити важливу історичну, культурну роль і значення діяльності магнатського роду Потоцьких у розвитку Поділля. Учена зазначає особливе історико-культурне значення діяльності родини Потоцьких, як-от створення освітніх осередків, картинних галерей, парків [7].

У процесі дослідження садово-паркових ландшафтів, їхнього сучасного рекреаційно-туристичного потенціалу вчена І. Кравцова також наголошує на значенні культурної діяльності родини Потоцьких. Дослідниця аналізує історичні факти, наголошує на особливому історико-культурному значенні відомих діячів культури і мистецтва, з діяльністю яких пов'язана історична пам'ять Вінниччини. Дослідниця пов'язує сучасний екскурсійно-туристичний потенціал Вінницької області з таким постаттями, як Ференц Ліст, який у 1847 р. в місті Немирові дав один з останніх концертів у палаці графа Болеслава Потоцького. Історико-культурне значення Немирова дослідниця пов'язує з постаттю Оноре де Бальзака, з Евеліною Ганською. Визначає вчена й історико-культурне значення архітектури Печерського парку, який таїть в собі історію та легенди життя відомих діячів, зокрема представників родини Потоцьких [6, с. 127–128].

Як бачимо, увага вчених до життєвого шляху та діяльності родини Потоцьких дозволяє розкрити потужний історико-культурний потенціал та ресурс туристичної Вінниччини. Дослідження вченими архівних документів дозволяють сформулювати історичне значення культурної, благодійної, політичної, господарської діяльності родини Потоцьких, тим самим використати ці історико-культурні факти в сучасній екскурсійно-туристичній діяльності.

У контексті дослідження історико-культурних паркових пам'яток садово-паркового мистецтва, їх ролі та значення в розвитку екскурсійно-туристичної діяльності сучасної Вінниччини варто наголосити на значенні спадщини міста Браїлова. Особливого історико-культурного значення набуває Палац фон Мекків. Приваблюють туристів історичні події, які розкривають меценатську діяльність Надії Філаретівни фон Мекк. Будучи прихильницею музичного мистецтва, Надія фон Мекк допомагає фінансово таким відомим музикантам і композиторам: Петру Чайковському, Миколі Рубінштейну, Клоду Дебюсі. Окрім щедрої фінансової допомоги, меценатка створювала достойні умови для творчості. Особливе значення у створенні музичних творів належало парковій атмосферності, яка надихала композиторів на музичну творчість. Саме під таким впливом Петро Чайковський написав першу оркестрову сюїту, оперу «Орлеанська діва», п'єси для скрипки, сім романсів [1].

Історія паркової культурної спадщини активно популяризується в сучасній туристичній Вінниччині. Працівниками садово-паркового мистецтва запропоновані пізнавальні екскурсійні програми, які розраховані на різні соціально-вікові категорії відвідувачів.

Для шкільної аудиторії розроблена і пропонується історико-пізнавальна екскурсія «Вінниччина – край козацької слави», за маршрутом: Вінниця – Липовець – Іллінці – Кальник – Дашів – Іллінці – Лугова – Липовець – Вінниця. Екскурсія розрахована на максимальне вивчення історії краю, заснована на знайомстві з історичними постаттями історико-культурного, політичного руху, зокрема козацького. Особливу увагу туристів привертає козацький рух на Поділлі, зокрема функціонування Кальницького

полку імені Івана Богуна, на честь діяльності якого було створено історико-культурний комплекс «Козацька левада».

Сучасна туристична Вінниччина є пріоритетним історико-пізнавальним, територіальним ресурсом України. Особлива увага історичній Вінниччині приділяється українськими туристичними компаніями, які розробляють і пропонують тематичні екскурсії. Функціональний потенціал запропонованих пізнавальних турів дозволяє ознайомити туристів з історико-культурним ресурсом області.

Нині історико-культурна Вінниччина позначилася такими пізнавальними екскурсійними турами та пропозиціями: «Шляхетна спадщина Вінниччини» (маршрут: Київ – Стара Прилука – Вороновиця – Немирів – Київ), «Заповідник Буша. Місце сили» (маршрут: Київ – Стрижівка – Вінниця – Буша), «Таємниці Поділля й Гайдамацький яр» (маршрут: Київ – Вінниця – Мурафа – Могилів-Подільський – Лядова – Буша – Тульчин), «Палац Марії Щербатової» (Немирів), «Палац Мерінга» (Стара Прилука), «Ставка Гітлера» (с. Стрижавка), «Палац Грохольських» (П'ятничани), «Сутиський парк» (смт Сутиски), «Шершнівська скеля» (Тиврівський район) тощо [8].

Отже, історико-культурна спадщина Вінниччини є важливою частиною українського історичного минулого. Вагома частина історико-культурної спадщини представлена на територіях парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, діяльність яких сьогодні передбачає трансформацію видів діяльності, зокрема й екскурсійних практик.

Потужність потенціалу сучасної екскурсійно-туристичної практики беззаперечна через важливу роль і значення історії краю у процесах формування стратегії розвитку культурних територій. Особливого значення предмет дослідження статті набуває щодо визначеності історико-культурної унікальності об'єднаних територіальних громад, де історичні постаті та події, архітектурні пам'ятки стають потужним засобом формування культурного образу, іміджу локальних територій.

Перед зацікавленими суб'єктами культурних трансформацій стоїть важливе завдання щодо збереження, популяризації свого / територіального історико-культурного надбання, винайдення ефективних, інноваційних, креативних екскурсійних практик, які б дозволили забезпечити не тільки туристичний потік і популярність парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, а й посилити їхній освітній, пізнавальний функціонал.

Література:

1. Браїлів – палац фон Мекків. КолоКрай. URL: <https://kolokray.com/uk/f/dvoretz-fon-mekk.html> (дата звернення: 25.12.2020).
2. Гончаров О., Роїк Ю. Перспективи використання історико-культурних пам'яток регіонів України в туристичній галузі (на прикладі культурної спадщини міста Немирова Вінницької області). Етнічна історія народів Європи. 2017. Вип. 52. С. 67–71.
3. Гринь В. Перспективи залучення історико-культурної спадщини Вінницької області в екскурсійну діяльність. Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України : збірник наукових праць IV Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2016. Ч. 2. С. 191–202.
4. Дудка Т. Українознавча складова екскурсійно-туристичної діяльності як історико-педагогічного феномену. Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія». Київ : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2017. Вип. 1 (10). С. 55–59.
5. Копієвська О. Культурна спадщина в контексті історичної культурології. Питання культурології : збірник наукових праць. Київ : КНУКіМ, 2009. Вип. 25. С. 66–72.
6. Кравцова І. Садово-паркові ландшафти як об'єкти рекреації і туризму. Природа західного Полісся і прилеглих територій : збірник наукових праць Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2012. № 9. С. 124–128.
7. Лобко О. Історія родинних архівів графів Потоцьких, Строганових, князів Щербатових на Поділлі. Магістеріум. Київ : Стилос, 2001. Вип. 7. Історичні студії. С. 70–73.
8. Палац Грохольських. Мандруй Вінниччиною. URL: <https://discover.vn.ua/locations/usadba-groholskih> (дата звернення: 25.12.2020).
9. Про природно-заповідний фонд України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020).
10. Рябенка М. Аналіз туристичних ресурсів та основні аспекти розвитку екскурсійної справи на території Поділля. Економіка, облік, фінанси та право: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні та світі : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава : ЦФЕНД, 2018. Ч. 2. С. 11–10.